

از زنان در حاشیه تا زنانِ الگوساز

ملیحه جهانخیش



شاید روزی که فیلم «دختر لر»، اولین فیلم ناطق سینمای ایران، بر پرده سینماهای ایران اکران شد، هیجان پاکرفتن صنعتی نو مردم را آن قدر شگفت زده کرده بود که کمتر کسی جز به داستان فیلم و به کارکردهای فرهنگی یا سیاسی یا هر تأثیرگذاری دیگری در آینده -که می توانست نتیجه ورود این صنعت به ایران باشد- فکر می کرد. سینمایی که حالا می توانست با خلق داستان های هیجان انگیز مخاطبان را در مقابل آن پرده بزرگ میخ کوب کند. بدیهی است که در هر دوره تاریخی، سینما آیینهای از خدادهای فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است. سینمایی که از سال ۱۳۱۲ با دختر لر متولد شد. در دهه های مختلف عرصه نقش آفرینی زنان بسیاری بود؛ زنانی که چه به عنوان بازیگر و چه به عنوان نویسنده، کارگردان، تهیه کننده و... یا به دنیای شگفت انگیز هنر هفتم گذاشتند. اما آنچه در این میان شایان تأمل و بررسی است، تفاوت بازنمایی زنان در دهه های مختلف سینمای ایران است. دهه هایی که آستان حوادث تاریخی، سیاسی، اجتماعی و... متفاوتی بود و در هر دوره شاهد تولد آثاری بودیم که زنان نقش آفرینی شان در آن ها متأثر از شرایط زمانه بود. یکی از شاخص ترین این تفاوت ها در بازنمایی زنان در سینمای قبل از پیروزی انقلاب اسلامی و پس از آن است که با مروری بر آثار سینمایی در دهه های پیش و پس از پیروزی انقلاب اسلامی شاخصه های این بازنمایی به خوبی به چشم می آید.

- سیمای زن منفعل در سینمای دهه ۴۰ و ۵۰ مرور آثار سینمایی در دهه ۴۰ و ۵۰ و تحلیل ها و بررسی ها و نقد های همه آثار خلق شده در آن دوران اغلب بر چند محور اصلی تأکید دارند، دورانی که کرامت زن به عنوان یک انسان در فیلم هایی که از آن ها به عنوان فیلم فارسی نام می برند، حفظ نمی شد. دوران زنان ضعیف و منفعل، دوران نگاه ابزاری به زن در داستان و چالش هایی که اغلب با نگاهی جنسی به زن ساخته و پرداخته شده بودند، زنانی که در قالب خانواده یا نقش مادر یا همسر اغلب ایفای نقش نمی کردند و در بیشتر داستان ها یا در محیط های نامناسب یا درگیر روابط غیر اخلاقی بودند.
- بازگشت کرامت و عزت زن در سینمای دهه ۶۰

پس از آن در دهه ۶۰ با پیروزی انقلاب اسلامی، ساختارهای فرهنگی و مذهبی شکل گرفتند و سینما نیز همانند سایر ارگان های جامعه باید در چارچوب قوانینی به فعالیت خود ادامه می داد که متناسب با جامعه ای مذهبی و مسلمان باشد. در این دوره رعایت حجاب و عفاف در سینما و تعریف روابط بین زن و مرد در آستانه تحولی عظیم بود؛ از این رو آثار بسیاری ساخته شد اما سینماگران هنوز به زمان نیاز داشتند تا بتوانند با حفظ کرامت و شان زن مسلمان

منافق یا فرزند؟

نگاهی به فیلم «سرهنگ ثریا»، اثر لیلی عاج



شکیبا افخمی راد

روز گذشته اکران مردمی و نشست خبری فیلم «سرهنگ ثریا»، یکی از آثار حاضر در چهل ویکمین دوره جشنواره فیلم فجر، با حضور عوامل فیلم در پردیس سینمایی هویزه برگزار شد. در این نشست جلیل شعبانی، تهیه کننده، لیلی عاج، کارگردان، و ثریا عبدالهی، مادر امیراصلان حسن زاده که ۲۱سال می شود فرزندش در اسارت فرقه رجوی است و فردی که فیلم «سرهنگ ثریا» براساس زندگی و شخصیت او ساخته شده است به ایراد سخن پرداختند.

- ساخت فیلم اول کار دشواری است

در ابتدای این نشست جلیل شعبانی، تهیه کننده فیلم، با تأکید بر دشواری بودن ساخت فیلم اول برای فیلم سازان درباره همکار خود با لیلی عاج توضیح داد: خانم عاج در تئاتر سابقه ای طولانی دارد و پیش از این نمایشنامه ای هم با محوریت منافقان به نام «بابا آدم» نوشته بود. احساس ما این بود که این نمایشنامه می تواند به یک فیلم نامه تبدیل و در پرده سینما نمایش داده شود. از این رو با پایان مرحله تحقیقات، فیلم نام سرهنگ ثریا نوشته شد. او ادامه داد: در سینما اگر کاری کنیم که تماشاگر روابط بین آدم های فیلم را باور کند، موفق شده ایم. با توجه به سابقه ای که خانم عاج در تئاتر داشت و فعالیت هایش در سینما جوان مشخص

علیرضا ظفر فیلم «سرهنگ ثریا» چون برای اولین بار در قامت یک فیلم سینمایی به موضوع حواشی گروهک منافقین خارج از فضای دهه ۶۰و موضوع خانواده در دوطرف سیم خاردار های پادگان اشرف می پردازد. یک اتفاق خوب و جسورانه است؛ روایت خانواده هایی که پس از سقوط رژیم بعث و در اواخر دهه ۸۰توانستند به پشت دیوار های اسار نگاه اشرف بروند تا شاید امکان ملاقات با فرزندان شان را پیدا کنند. انتخاب این موضوع و این بازه زمانی و روایت روح فرقه ای تشکیلات منافقین و ضربه زدن به روایت های جعلی، اتفاق خوبی بود که با بازی خوب ژاله صامتی حس های زیبایی را منتقل کرد. اما فیلم در حوز ه پژوهش تاریخی دارای ضعف های زیادی است. فیلم نامه مخاطب را مطلع به کلیات اتفاقات و روایات فرض کرده است و در مقدمه داستان با یک سکانش کاملاً احساسی (جدایی فرزندان از مادران عضو فرقه) از موضوعات مهمی چون انقلاب ایدئولوژیک منجر به طلاق اجباری و جدا کردن



شده بود و با ظرافت و زیبایی عشق بین رزمنده مجروح و پرستار جنگ را به تصویر کشید که نوستالژی ماندگاری را در ذهن مخاطب به یادگار گذاشت. در کنار این موضوعات زنان در فیلم های نیمه دوم دهه ۷۰ به موضوعات جدی تر پرداختند که پیش از آن سینما به آن ها ورود جدی نداشت. زنانی که به دنبال مطالبه حقوق خود بودند و با چالش های جدی مواجه می شدند که سرآغاز مواجهه با موضوعاتی چون خشونت خانگی، نادیده گرفته شدن، بدبینی همسر و... بود. فیلم هایی مانند «قرمز»، «شوکران» و «دوزن» از شمار این فیلم ها بودند.

- عشق و شیدایی و مطالبه گری زنان در سینمای دهه ۸۰

در آثار سینمایی دهه ۷۰ کم کم زنان جایگاه خود را یافته بودند و نه به عنوان نقش های دوم و کم رنگ، بلکه به عنوان نقش های محوری در فیلم ها ظاهر شدند. مضامینی چون عشق در فیلم های سینمایی مطرح شد و در برخی آثار به هنرمندانترین شکل ممکن عشق، حیا و نجابت زن ایرانی توأمان به نمایش درآمد. چه آن عشقی که در «فیلم روسری آبی» به نمایش درآمد و از فیلم های ماندگار سینمای ایران شد و چه عشق در فیلم «شیدا» که با مضمونی از جنگ و حال و هوای دفاع مقدس ساخته

زنان تصمیم گیرنده یا تأثیرگذار یا نقش های چالش برانگیزی داشتند؛ فیلم هایی مانند «چهارشنبه سوری»، «جدایی نادر از سیمین» و «آتش بس»، ماحصل این دوران هستند. زنان در این فیلم ها کارکرد اجتماعی پررنگی یافته بودند، زنانی که با تصمیم های درست یا غلط می توانستند تأثیری بسیار مهم بر زندگی خانوادگی و روابط زناشویی خود بگذارند. اگرچه می توان گفت نقش مرد خطا کار نیز در آثار این دهه پررنگ تر از همیشه به چشم می خورد.

سیمای زنان قوی، صبور و ایثارگر در سینمای دهه ۹۰ اما در سینمای دهه ۱۹۰ اگرچه آثار بسیاری به چشم می خورد که به موضوعات اجتماعی پرداخته اند اما بدون شک در حوزه دفاع مقدس و ارائه تصاویر بی بدیلی از زنان روزهای جنگ آثار ماندگاری خلق شده است که نقطه عطف آنان کارگردانان زن و بازی درخشان زنانی است که در این آثار نقش آفرینی کرده اند. فیلم «شیار ۴۳» و فیلم «وبلاهی ها» از آثار شاخصی است که جزو این دسته اند.

اگرچه فیلم هایی مانند «بوسیدن روی ماه» و «کوچه بی نام» نیز هر کدام با توجه به داستان خود در ارائه تصویری از زنان در قصه هایشان موفق عمل کرده اند. می توان



گفت در این دهه «مریم آبیار» با ساخت فیلم دیگری (علاوه بر فیلم شیار ۱۴۳) به نام «شبی که ماه کامل شد» اوج توانایی زنان ایرانی را در ساخت فیلم، بازیگری و پرداخت به سوزهای سخت و پرچالش به نمایش گذاشت.

سیمای زنان ماندگار در سینمای ایران اگرچه واکاوی و تحلیل آثار بی شمار سینمایی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی ساخته شده است-که زنان در آن ها به عنوان بازیگر یا عوامل ساخت مطرح بوده اند- کار بسیار دشواری است و در این مجال اندک نمی گنجد، با مرور اجمالی بر آثار، نقش آفرینی ها و حضور جدی که زنان در این سال ها در عرصه سینما داشته اند، این حقیقت انکارناپذیر است که سینما پس از دهه ۶۰ کرامت زن ایرانی را که پیش از آن در سینمای قبل از انقلاب به تباهی رانده شده بود، با احیای ارزش های فرهنگی، حفظ هویت زن در نقش های مؤثر او در خانواده، جامعه و... به کارکرد اجتماعی و فرهنگی مبدل کرد که می تواند آزادانه در موضوعات مختلف چالش ها و مطالبات جدی خود را مطرح کند، جایی که مورد ستم واقع می شود، احقاق حق خود را مطالبه کند و در شرایطی که می تواند اثرگذار باشد، با تولیدات مؤثر و درخشان سینمایی در محوری ترین نقش ها ظاهر شود.



ایدئولوژیک چه معنایی دارد؟ در برابر آن افرادی که حکم اعدام فرزند محارب خود را صادر کردند یا کسانی که فرزندهای خود را لو دادند تا علیه نظام و کشور خیانت نکنند، این مادران ه با ملی گرایی تضاد جدی دارد و این سؤال جدی است که چرا منتظر یک قاتل، وطن فروش یا محارب مسخ شده هستید؟ چرا فیلم اسیری را که به جای تحمل اسارت، به عنوان اسیر بیوسنی به منافقین می پیوندند تطهیر می کند؟ او چه تفاوتی با سایر اسرایی دارد که حتی در اسارت به شهادت رسیدند. در فیلم بیان می شود «تو که جای او نبودی، اما نمی گوید هزاران اسیر جای او بودند و به کشور خیانت نکردند. فیلم نباید از خائن، قهرمان با بی گناه می ساخت. از مان رزمنده ها برای رفتن به جنگ، شهادت در راه دفاع از وطن بوده است. چه چیزی جز خیانت می تواند کل ماجرا را معکوس کند که تبدیل شود به همراهی با وحشی ترین گروهک تاریخ این خاک.

بگیرند. در واقع همان طور که ساخت این فیلم برای من چالش بود، بازی در آن هم برای تک تک بازیگران چالش بود. همین موضوع نیز باعث جذابیت کار شده بود. این کارگردان درباره برنامه خود برای ساخت فیلم دوشم نیز توضیح داد: من هم هنوز برنامه خاصی برای کار آینده ام ندارم. در واقع تولید فیلم دوم سخت تر از فیلم اول است، چون نقش های فیلم اول را همه تحت عنوان فیلم اولی بودن بر فیلم ساز می بخشند. از این رو ساخت فیلم دوم باید با دقت و وسواس بیشتری صورت بگیرد.

- بخش خانواده ها بعد از ۴۰سال ترکید

ثریا عبدالهی نیز در این نشست درباره تأثیرگذاری فیلم «سرهنگ ثریا» گفت: فیلم «سرهنگ ثریا» تلاش چهار ساله خانواده هایی را که برای دیدار با فرزندانشان تحصن کرده بودند به نمایش گذاشته است. به گفته او با وجود آنکه این فرزندان شست و شوی مغزی شده اند و عشق مادرانشان را می بینند و قطعاً اکران این فیلم تأثیر بسیار زیادی خواهد داشت. عبدالهی تأکید کرد: نمایش این فیلم در جشنواره فیلم فجر باعث بغض خانواده ها بعد از چهل سال بتَرکد.

در واقع چهل سال بغض و عشق مادران در خفا بود. چون فرزندانشان در فرقه ای قرار داشتند که قاتل ملت ایران بود و آن ها هم نمی خواستند به این صورت شناخته شوند. ولی فیلم «سرهنگ ثریا» چهره و عشق واقعی ما خانواده های چشم انتظار را نشان داد و بیان کرد که ما بی گناهم.

احتمال حضور تهیه کننده مشهدی در میان داوران جشنواره فجر



با وجود آنکه چهل ویکمین دوره جشنواره بین المللی فیلم فجر به روزهای پایانی اش نزدیک می شود، هنوز اسامی داوران این دوره به صورت رسمی اعلام نشده است. اما شنیده ها حاکی از آن است که سیده محمود رضوی، سینماگر مشهدی و تهیه کننده آثاری مانند «ماجرای نیمروز»، «لاتاری» و «سیانور»، یکی از داوران این رویداد است. او به تازگی به عنوان تهیه کننده سریال حضرت موسی^(ع) نیز معرفی شده است. همچنین، براساس آنچه کیوان کثیریان، منتقد سینما، در صفحه شخصی اش در فضای مجازی منتشر کرده است، ابراهیم حاتمی کیا، محمدرضا شریفی نیا، مجید اسماعیلی و مسعود نقاش زاده دیگر داوران جشنواره امسال هستند.

نمره قبولی «سرهنگ ثریا» از منظر سینما نشست نقد و بررسی فیلم های «سرهنگ ثریا» و «یادگار جنوب» در مشهد برگزار شد



گروه هنر

با حضور جمعی از سینماگران و منتقدان و در دومین روز برگزاری بیستمین جشنواره فیلم فجر مشهد، نشست نقد و بررسی فیلم های «سرهنگ ثریا» و «یادگار جنوب» در پردیس سینمایی هویزه برگزار شد. در این نشست که با حضور «محمد مهدی خالقی»، «علیرضا ظفر» و «محمد کلاته ملانی» برگزار شد، برخی از ابعاد فیلم های «سرهنگ ثریا» و «یادگار جنوب»، که در دومین روز جشنواره فیلم فجر استان در پردیس اختصاصی اهالی هنر و رسانه اکران شده بود، مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

- «سرهنگ ثریا» در فیلم نامه ضعف دارد

در ابتدای این نشست، «محمد مهدی خالقی»، مستندساز و کارگردان، درباره فیلم «سرهنگ ثریا» گفت: این فیلم سوزه خوبی را دستمایه کار خود قرار داده است و از نظر راهبردی و استراتژیک کار مهمی است. اما فیلم از لحاظ فرمی در فیلم نامه یک ایراد بزرگ دارد. کارگردان و فیلم نامه نویس تلاش می کنند یک فیلم بلند سینمایی را به شکل یک طرفه و با یک کارا کتر اصلی پیش ببرند و با ضد قهرمان و نقش های منفی غفلت کرده است؟؟؟. هر چند همین قهرمان هم از لحاظ پایان بندی و سکانی های آخر ؟؟؟، به عنوان یک قهرمان کامل مطرح نمی شود. این موضوع هم به پررنگ بودن ذهن کارگردان در فضای مستند باز می گردد.

وی افزود: به نظر می رسد فیلم نامه نویس به تعدادی از مستندهایی که درباره پادگان اشرف ساخته شده، بیش از اندازه مراجعه کرده و منابع دیگر را به خوبی بررسی نکرده است، لذا اساسا درام شکل نگرفته است. کار صرفا یک سوزه خوب با یک بازی متوسط به بالا از سوی خانم ژاله صامتی است که با وجود تالشی که صورت گرفته است که خروجی خوبی حاصل شود، به دلیل نداشتن کاراکتر مقابل به او بسیار سخت گذشته است. در ادامه این نشست، «علیرضا ظفر»، از کارشناسان رسانه، نیز درباره «سرهنگ ثریا» گفت: در حوزه مباحث تاریخی درباره سازمان مجاهدین، شاید این نخستین ژانر اجتماعی باشد که با آن روبه ر هستیم. موضوعات قبلی که درباره سازمان مجاهدین تولید شده، عموماً به حوزه عملیاتی و اطلاعاتی پرداخته و این نخستین فیلم در حوزه اجتماعی این سازمان است. در ادامه نشست «محمد کلاته ملانی» از منتقدان سینما نیز درباره فیلم «سرهنگ ثریا» گفت: باید به کارگردان فیلم آفرین گفت که فهم درستی از دوربین و حرکت دوربین و میزانسن دارد. مادری در فیلم خلق می کند که نمونه آن را در فیلم های ایرانی، خیلی کم می بینیم؛ مادری که خصلت های یک مادر ایرانی را دارد و این کار با دوربین صورت می گیرد. «مجید عسکری»، رئیس حوزه هنری انقلاب اسلامی خراسان رضوی، نیز که از جمله حاضران در همین نشست بود، در باره فیلم گفت: فیلم با نگاهی انسانی، به اوج تفکر ضد انسانی سازمان مجاهدین اشاره می کند و این موضوع را به تصویر می کشد که تفکر سازمان مجاهدین، کار را به جایی رسانده است که حتی برای جایگاه مادر نیز هیچ گونه ارزش انسانی ندارد. وی تأکید کرد: این فیلم برای یک شخص بیننده عمومی، ایدئولوژی ضد انسانی مجاهدین را به خوبی به تصویر می کشد و این، نقطه قوت فیلم است.

- «یادگار جنوب» بیشتر شبیه به فیلم فارسی است

اما بخش دیگری از این نشست هم به بررسی و نقد فیلم «یادگار جنوب»، اختصاص یافت. در این بخش از نشست، محمد مهدی خالقی درباره این فیلم گفت: فیلم حتی به مرحله نقد هم نرسیده است. وی تأکید کرد: این فیلم بیشتر شبیه فیلم فارسی است و حتی در برخی نقاط به فیلم هندی شباهت پیدا می کند. سه شروع و هفت پایان دارد و اساساً چنین فیلمی اگر قرار باشد از تلویزیون نمایش داده شود هم تا قبل از دقیقه پانزده دیدن ۹۰ درصد مخاطبان کانا را عوض می کنند و مایل به ادامه دیدن آن نخواهند بود. اصلاً قصه در آن شروع نمی شود. نود دقیقه تمام و حتی مشخص نیست که بتواند فروش خوبی هم داشته باشد. علیرضا ظفر نیز از سخنان کوتاهی درباره این فیلم گفت: چرا برای فیلم این روایت غیر خطی انتخاب می شود؟ آیا برای این است که ناتوانی خود را در فیلم نامه و کارگردانی ببوشاند؟ کلاته ملانی خاطرنشان کرد: تازه در دقیقه شصت فیلم برای مخاطب یک غافلگیری ایجاد می کند که همین هم اشتباه است.

این فیلم برای من بسیار زجرآور بود.

علاقه مندان می توانند فیلم های «کت چرمی»، «شیدا»، «هاپیاور»، «شماره ۱۰»، «روایت ناتمام سیم»، «جنگل پرتقال»، «بعد از رفتن»، «پرونده باز است» و «عطر آلود» را امروز در چهارمین روز بیستمین جشنواره فیلم فجر مشهد به تماشا بینشند.